

Értekezés a kereszténységről (1838)

Ezen értekezések 1838 októberében és novemberében láttak napvilágot az El Correo Nacional című újságban. A harmadik cikk befejezetlensége azt sugallja, hogy Donoso Cortés folytatni szándékozott a sorozatot, de erre, illetve a folytatások megjelenésére ismeretlen okból nem került sor.

I.

Napjaink egyik egyedülálló jelensége az értelmiség azon nyílt törekvése, hogy elmékedése központi kérdésévé tegye a kereszténységnek az emberi társadalmakra gyakorolt hatását. Ez pedig abból áll, hogy a keresztény vallás – politikai, vallási és társadalmi forradalmak legyőzője – végül diadalmaskodott a filozófia felett is, mely a XVIII. században fellázadt ellene, de a XIX.-ben már elismerte hatalmát. A filozófia, mely először szkeptikus lett, majd ateista, aztán panteista és újkeresztény, ismét kezd kereszténnyé válni, minden tekintetben. Valóban csodálatos dolog látni, hogy azokban az időkben, mikor a legjelesebb férfiak tűnnek el a világból anélkül, hogy emlékük megmaradna, mikor a legszilárdabb építmények rázkódnak meg, és a legrégebb intézmények tűnnek el a földről, törlik el önnön társadalmi tekintélyüket, sőt, még az emlékük is elvész; a kereszténység továbbra is győztesen kerül ki a kegyetlen harcból, melyet az emberi értelem mozdit századunkban a fenséges és állandó dolgok felé. Így aztán a filozófusok, miután meggyőződtek elméleteik terméketlenségéről, rájöttek, hogy a vallási igazság az egyetlen, mely az emberi társadalmak megrendíthetetlen alapjául szolgálhat, a népek pedig belefáradva a forradalmakba és a zavargásokba, ismét összegyűlnek az oltár lábánál, mint az Egyház fénykorában. Úgy tűnik, mindenki – a filozófusok és a népek egyaránt – menedéket keresnek a földet ostromló dühöngő szélvészektől. Az ember elhagyja Istent, mikor a jólét ösvényein jár, de visszatér hozzá, amikor beköszönt a szükség. S mivel Európa most éppen ebben az állapotban van, nem meglepő, hogy minket is ugyanazok a problémák foglalkoztatnak mint Európát, hiszen a sajtó kötelessége, hogy hű tükré legyen a századnak, amelyben megjelenik, és a társadalomnak, amelyben tródik.

Ma megkísérlem, hogy olvasóim érdeklődését arra a korra irányítsam, amelyben megjelent a Földön a kereszténység, és ha történetesen sikerül ezt a tárgyat oly mélységekig feltárnom, mint azt a téma megkívánja, megállapításaimból szükségszerűen következik majd, hogy a kereszténység akkor jelent meg, amikor ez logikusan lehetséges és logikusan szükségszerű volt. Tehát nem jelenhetett meg sem korábban, sem később, mert később – ésszerűen következtetve – haszontalan, korábban pedig – ésszerűen következtetve – lehetetlen lett volna.

Ez a tény, amit itt leírok, bizonyítja, hogy a Gondviselés nem tár fel egyszerre minden igazságot az embereknek, hanem egymás után teszi ezt, ama törvények szerint, melyet ő maga alkotott. Nem is lehetne másként, hiszen ha egyszerre tárná fel az igazságokat, megtörne a sorrend törvénye, ez pedig az a törvény, melynek a Gondviselés által minden lény alá van vetve, aki az időben él. Ha ez nem volna így, akkor a kereszténység, mely maga az igazság és a teljes igazság, már a világ kezdetén feltárult volna az embereknek. Ebből következik, hogy amikor azt mondom, a kereszténység lehetetlen lett volna az előtt az időpont előtt, mint amelyben megjelent a Földön, semmi mást nem akarok mondani, mint azt, hogy korábbi megjelenése nem lett volna összeegyeztethető az egymásutániség törvényével. Isten pedig nem akarja, hogy ez a törvény megtörjön, mert ez az ő isteni akaratának a műve.

A kereszténység azért maga az igazság és a teljes igazság, mert lényegét tekintve katolikus, azaz univerzális és érvényes mindenre, minden egyes emberre, minden egyes emberi társadalomra; és sajtálja mindennek, minden egyes embernek és minden egyes emberi társadalomnak. A kereszténység feltárlásával tanulta meg az ember mindazt, amit tudnia kell és tudnia szabad az Istenről, a világról, a többi emberről és önmagáról. Ebből következik, hogy a kereszténység az egyetlen igaz vallás, és ugyanakkor a legtökéletesebb minden filozófia között, mert minden nagy problémát tökéletesen megold, amelyet a bölcs filozófusok sohasem tudtak megoldani.

E nézőpontból tekintve a kereszténység tökéletes kultúra, míg a bölcsek civilizációja nem volt az. Mégis, hogyan születhetett volna a kereszténység az emberrel és a világgal együtt? Talán nem a gondviselés törvénye-e, hogy az embert sötétség vegye körül, mielőtt a fényre lépne, hogy megélje a barbárság korszakát a kultúráé előtt, és a kultúrát az előtt, mielőtt elérné a legmagasabban fejlett civilizációt? Talán nem a gondviselés

törvénye-c, hogy az ember fokozatosan megüszítulva haladjon előre Isten segítségével, de még inkább saját primitív, tudatlan erőfeszítéseinek köszönhetően? Ha a kereszténység már az emberiség bölcsőjében feltárult volna, a barbárság nem létezett volna, márpedig a barbárság léte a gondviselés szándéka volt. Ebből látható, hogy a kereszténység fénye miért nem oszlatta el a felhőket, melyek a világ kezdetén terjedtek el a Földön. A kereszténység nem tárulhatott fel ingyen. Az embernek és a világnak előbb előre kellett haladnia a dicsőség útján, hogy a kereszténység lehessen erőfeszítései és fáradságos munkája jutalma. Ezért teljes nyugalommal kijelenthetjük, hogy valamennyi század, mely megelőzte Jézus születését, arra szolgált, hogy előkészítse eljöveteletét, akár a hírnökök.

A nemek egyesültek, hogy egyesülésükből megszülessen a család; a családok egyesültek, hogy egyesülésükből megszülessen a törzs; a törzsek békét kötöttek egymás között, hogy szövetségükből és egyesülésükből létrejöjjenek a nemzetek. Ily módon az egyén beleolvadt a családba, a család a törzsbe és a törzs a nemzetbe. Miután létrejött a társadalom, a népek a harctereken találkoztak újra; Róma szétküldte a világba légióit, s a légiók a Capitoliumhoz láncolták a világot. Ekkor alakult meg végül is az emberi nem egysége.

De ez csak anyagi egység volt, kardok műve. Hogy a Gondviselés szándéka teljesüljön, szükséges volt, hogy a népek anyagi egyesülését a szellemek erkölcsi egyesülése helyettesítse; hogy amint Róma meghódította a Földet, valami Rómánál nagyobb hatalom meghódítsa az embereket: vagy hogy amint megjelent egy hatalmas törvényhozó hatalom, hogy az embereket alávesse a polgári törvényeknek, jöjjön el a Földre a Törvényhozó, hogy erkölcsi törvényeket szabjon az embereknél. Ekkor jelent meg Jézus a Földön és a hit erejével uralta az embereket, amint Róma karddal igazta le a nemzeteket. A Római Birodalom volt az az intézmény, melyet a Gondviselés kijelölt arra a feladatra, hogy készítse elő a világot Krisztus eljöveteleire. A Római Birodalom volt ily módon az Isteni Törvényhozó messiása.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy milyen hatalmas az a filozófia, mely az emberi történések mozgatásában rejlik, és milyen csodálatos a Történelem folyama a kereszténység magasságából szemlélve, mely kétségkívül a Történelem központja.

Bemutattuk tehát, hogy az emberi nem anyagi egységének meg kellett előznie az erkölcsi egységet, tehát Rómának Krisztus előtt létre

kellett jönnie. A következő cikkben bebizonyítom, hogy az emberek Megváltója éppen abban a korszakban jött el a Földre, amelyet a Gondviselés szándéka és a Történelmi szükségszerűség megkövetelt.

II.

Az előző cikkben elmagyaráztam Róma rendeltetését, mely az volt, hogy anyagi szinten egyesítse a népeket, lehetővé téve ily módon, hogy részesülhessenek az emberi nem erkölcsi egységének eszményében, mely a Megváltó eljövételével feltárult minden ember és nemzet számára. A Történelem ennek a teóriának minden pontját igazolta, mivel Jézus nem jött előbb az emberek közé, mint Augustus idejében, amikor a különböző népek és területek egyesülése az anyagi világ szintjén már létrejött. Hogy mindez mindenki számára könnyen érthetővé váljon, az alábbiakban röviden ismertetem néhány adattal a Római Birodalom kiterjedését Augustus idejében.

Mértékletes számítások szerint a Birodalom kiterjedése észak-déli irányban 600, kelet-nyugati irányban több mint 1000 mérföld volt, területe mintegy 80.000 négyzetmérföld. A Rajna, a Duna, a Fekete-tenger és Caledonia alkották északi határait. A rómaiak hatalmában volt a Skótfelföld és Nagy Britannia egészen Caledoniáig. A Duna és a Rajna képezték a határt a barbár és a civilizált Európa között. A Rajna védte Galliát, mely magában foglalta egyszersmind Helvéciát és Belgiumot, a Duna védte az Itáliai- és az Illír-félszigetet. Jobb partján a rómaiak birtokában volt Ractia, ma Svájc; Noricum, ma Bajorország; Pannónia, ma részben Ausztria és Magyarország, és Mocsia, ma Bulgária. Azt a keskeny térséget, mely a Duna és a Rajna forrásvidéke között terült el, egy erődláncolat védte, Kis-Ázsiát pedig a Fekete-tenger. Déli partjának legnagyobb része a rómaiak kezében volt.

Keleten Armenia hegyei képezték a Birodalom határát, valamint az Eufrátesz egy szakasza és Arábia sivatagai. A Kaukázus volt a választófal a szkíták, a perzsák és a rómaiak között. Kis-Ázsia hegyeinek legzordabb és -kietlenebb részét az ibérek lakták, akik megőrizték függetlenségüket. A hegyek termékenyebb része az örményeké volt, akiket egymás után igáztak le a rómaiak, a parthusok és a perzsák, ezeknek rendre adót fizettek. A Tigris és az Eufrátesz az örmény hegyekből erednek, vizük később a Perzsa-

öbölben egyesül, átszelik Mezopotámia síkságait. A Római Birodalomnak ezen az egész keleti részén az Eufrátesz partja és a Szíriai-dombság közt elterülő sivatagokig nem voltak természetes határai. Arábia sivatagai védték Szíriát 200 mérföld hosszan. Egyiptomot pedig a Vörös-tenger.

Délen Líbia és a Szahara, nyugaton az Atlanti-óceán képezték Róma határait. Ez a rövid áttekintés a Római Birodalom hatalmas területéről (melyet minden történetíró, különösen pedig Sismonde de Sismondi²⁰ leír), magában foglalja azt is, hogy mennyi különböző népcsoport engedelmessé vált a császároknak. Sem előbb, sem később nem nyomta a Földet ilyen kolosszális méretű Birodalom. Csak a barbár vándorló törzseket nem érte el Róma hatalmas karja; a világ urai megfedkeztek róluk, mivel szegények és alantasok voltak. A népek egyesítése tehát az anyagi dolgok szintjén befejeződött. Róma volt a főváros. A Capitolium a trónus, a császár az emberi nem ura. Ezt az anyagi egyesülést követte később a törvény, melyre a köztársasági intézmények hanyatlása valamint a szokások és egyéni érdekek gyors változása támasztott igényt a hatalmas Birodalomban. A polgárok jogait tiszteletben tartották, míg Róma polgárai hozták a törvényt a Fórumon, és lábbal tiporták, mikor a császárok zsarnokoskodtak győztesek és legyőzöttek, nemesek és plebejusok, rómaiak és provinciabeliek fölött; ugyanabba az igába, ugyanabba a szolgaságba hajtották őket. Egy caracallai ediktum szerint a Birodalom minden lakója megkapta a polgárjogot. Mi volt ekkor Róma? Mi volt ekkor a népek királynője? Aki rabigába hajtotta a Földet, rabszolgává vált, mert a legyőzöttek polgárok lettek, és a polgárok császárok lehettek, és a császárokat megfosztották diadémuktól, jogaruktól és bíboruktól, és fémkarikát raktak a nyakukba. Mit tett ekkor a régi nemesség? Mit tettek ekkor a büszke szenátorcsaládok, akiknek a kegye kívánatosabb volt, mint a királyoké, mert szavukra birodalmak tűntek el, koronákat, prefektúrákat adományoztak vagy vettek vissza?

A város, mely a világ úrnője volt, és jeles szenátorai, akik kezükben tartották az Örök Város sorsát, most fenékgig üritették a megaláztatás serlegét, miután kiürítették az emberi nagyságát.

És bár a Birodalom egy volt, egy úrnak engedelmessé vált, ugyanazok a törvények szabályozták, még hiányzott belőle az egységnek egy bizonyos fajtája, mely nélkül nem létezik igazi nemzet. A törvényhozók és maguk a törvények is egységesek voltak. De hogy az egység abszolút

²⁰ Svájci történész, 1773-1842.

legyen, szükség volt rá, hogy az emberek hite is egy legyen, mert ha nem egyesülnek a hitben, az Államban nincs rend, a Hatalmas és az Alárendelt között zavar támad és a társadalomban anarchia uralkodik. A lelkek egyesítése egyazon hitben tehát nem lehetett Róma műve, mert kard ezt véghez nem viheti, nem lehetett a császárok műve, mert erőszak nem képes erre; nem lehetett filozófusok műve, mert nem következhetett tévedésből, márpedig a bölcsek filozófiája az emberiség tévedéseinek raktára volt; s végül: nem lehetett az emberek műve, mert az emberek csak átvesznek, de nem találnak ki vallásokat.

Ezért, míg a rómaiak elég hatalmasok voltak, hogy uralják a földet és rákényszerítsék törvényeiket, Róma és a világ szétváltak, s ezt a gyors szétválást az emberek semmiféle erőfeszítése sem akadályozhatta meg. Itália régi vallása oly mértékben vesztette hitelét, hogy nyugodtan kijelenthetjük - a nélkül, hogy attól kellene tartanunk, a tények meghazudtolnak - a császárok idejében, a Birodalom fővárosában már nem létezett vallás.

A szkeptikus filozófia, mely Sulla, Mario és az emlékezetes polgárháborúk idejéből származik, akkora teret nyert ekkorra, hogy a rómaiak számára az Olymposz már teljesen kihalt volt. Mindez magyarázatul szolgál arra, hogy miért nyitották meg a Capitolium ajtaját az idegen földek istenei előtt, és hogy a császárokat miért tisztelték jötevő és védelmező istenként. Az „isten” elnevezést már oly kevéssé becsülték, hogy egyaránt osztogatták római embereknek és provinciabeli isteneknek. A filozófiai iskolákkal kapcsolatban pedig kijelenthetjük, hogy a császárok idejében a filozófia a káosz érzékletes tükrévé vált.

A görög filozófusok abszurd nézeteit ekkoriban Alexandriában, minden emberi tudás akkori központjában értelmezték újra. Az egyetemes hanyatlás korának nagy gondolkodói Arisztotelész és Plátón, valamint néhány keleti misztikus tanulmányozásának szentelték erőfeszítéseiket. De a római horizont egyetlen pontján sem tűnt fel új tan, mely a lelkeket táplálhatta volna. Eközben a közerkölcsök erősen megromlottak, mert bár nem a sztoicizmus volt az egyetlen filozófiai iskola, de mégis az egyetlen, mely mélyen behatolt az emberek gondolkodásába. Ez az a kor, melyben egy elaggott civilizáció és egy enervált társadalom intonálja a becsületlen szerelem bacchus-i himnuszát, melyben a világ urai a birodalom fővárosát bordélyházzá változtatják és undorító nászt ülnek benne. Az ég minden vizei sem moshattak le ennyi bűnt. Vér kellett, és nemcsak a bűnösöké.

hanem az ártatlané is: Róma vére és Krisztusé. A következő cikk erről fog szólni.

III.

Mikor az előző cikkemben a császárkori Róma züllöttségéről és gonoszságáról kezdtem írni, megközelítőleg sem tártam fel annak a pusztító kornak lelki perverzióit, az erkölcsök hanyatlásának mértékét, melyet a legsötétebb büntettek és legszennesebb bacchanáliák jellemeztek. Hogy rútságának teljes mélységeit megérthessük, Tacitust kell olvasni, a legékesszólóbban szenvedélyest, és Svetoniust, a leghidegebben szenvedélytelen történést. Nem érthetnénk meg az előbbi beszédes haragját, ha nem szolgálna neki magyarázatul az utóbbi, s amit az utóbbi mesél, hihetetlen lenne az utókor számára, ha nem érezhetnénk ki az előbbi szent haragjából.

A társadalmi szétesettség eme korszakában leginkább az sújtja le a lelket és töri meg a szellemet, hogy a világ horizontján egyetlen reménysugár sem tűnik fel, hogy a józan ész nem tudja, hogyan lehetne megmenteni a fenyegető hajótöréstől azt a társadalmat, ahol rettenetes szörnyek parancsolnak, elnyomott rabszolgák engedelmessé válnak, és ahol az emberi kezek oltárt emelnek az erőszaknak. Az emberi társadalmak csak két módon tudnak megújulni: a hatalom vagy önmaguk által. Ha az uralkodó hatalom eredetét tekintve legitim, működését tekintve intelligens és erkölcsös, akkor mindig marad elég hatalma ahhoz, hogy jó irányba terelje a közerkölcsök változását. Ha a hatalom nem legitim, erkölcstelen és botrányos, még mindig van mód a hatalom megreformálására, és a társadalom megmentésére abban az esetben, ha azokat, akik engedelmeskednek, nem fertőzte meg a hatalmasok korrupciója, és ha erkölccsük tiszták. De amikor a korrupció elüszkösítette a társadalom testének valamennyi tagját, nincs menekvés, szívében halál uralkodik.

Igaz, a sztoikusok arra törekedtek, hogy megerősítsék a lelkeket és megakadályozzák a Birodalom szétszakadását. A földi értékek és élvezetek hiábavalóságát hirdették; de a sztoikusok erénye valójában üres volt és hiábavaló, mert azon a nézeten alapult, hogy elég az ember önmagában; büszke, s ugyanakkor ateista nézet volt, mellyel szembehelyezkedett a Történelem, s mely ellen intenzíven tiltakozott az emberi nem és az egész

világ. A sztoikus filozófia a legabszurdabb mind között, mert megvetve az élvezetet, tagadva a fájdalmat és a lélek spiritualitását, nincs támasza sem az égen, sem a földön. Az emberiség éppen ezért makacsul csukva tartotta a fülét eme álbölcsék magányos hangja előtt, kiknek tudománya a büszkségben gyökerezett és az öngyilkossághoz vezetett. De miért is csodálkoznánk azon, hogy a sztoikusok nem tudták saját hitükre téríteni a világot, mikor Szókratész, az első az emberek között Thea egyetlen városát sem tudta saját fenséges hitére téríteni?

Isten kétségkívül saját magának szánta az emberiség erkölcsi megújításának a munkáját, mely túl nehéz lett volna az emberek fiai számára. Mikor a társadalom egy része romlott, önmagán belül is megtalálhatja az orvosságot, de mikor az emberiség egésze szenvedett kárt, ki más adhatná vissza az egészségét, mint az, akitől az életét kapta?

Miből látható, hogy az ősi próféciák beteljesültek, hogy misztikus jelentésük megvilágosodott, és hogy elérkezett az emberek és az Istenség közti közvetítő ideje, hogy megváltsa a világot?

Nem csupán az a célom, hogy bebizonyítsam: a kereszténység sohasem volt primitív vallás, s hogy megjelenése a Földön szükséges volt, hanem azt is meg kívánom mutatni a maga teljességében, hogy ha később jelent volna meg, már nem használhatott volna, korábbi feltűnése pedig lehetetlen lett volna.

Miközben a züllöttségbe merült Róma a legsztelenebb különöcségeknek adta át magát, a határok túloldalán, ahol véget ért a római törvénykezés, az erdők labirintusában és a hatalmas sivatagokban barbár törzsek vándoroltak halkán, akikről csak bizonytalan hírek jutottak el a civilizált világ népeinek a fülébe. E törzsek szokásai, törvényei, politikai és szociális élete valóságos misztériumnak számított, mert nem képezték részét a történelemnek; kietlen földjeiket nem vette szárnyára a hírnév. Mégis ezen a kietlen földön nőttek fel azok, akiknek meg kellett ostromolniuk Rómát, akiknek meg kellett akadályozniuk, hogy küzdőtérre váljon az orgiák színtere, akiknek a Capitolium padfóját kellett taposniuk, és akiknek rabszolgákká kellett tenniük a világ urait.

Hogyan alakult volna az emberi nem sorsa, ha az északi barbárok a kereszténység megjelenése előtt lerombolták volna a Birodalmat? Erre a kérdésre kell válaszolnom, hogy megmutassam: a kereszténység a barbár hódítások befejezése után hiábavaló lett volna. De mielőtt belemerülnék ebbe a bonyolult problémába, jó lesz rámutatnom arra, hogy mekkorát

tevédenek azok, akik azt hiszik, hogy a barbár népek a társadalom újateremtésének termékeny magját hordozták magukban, hiszen ez a mag teljesen terméketlenné bizonyult, mikor Rómát meghódították.

Ez a hit tehát teljes egészében téves, mert igaz ugyan, hogy az északi barbár népek mentesek voltak mindazoktól a hibáktól, melyek Rómát legyengítették, más részről viszont még távol voltak a civilizációtól, s ki tudja, milyen úton jutottak volna el hozzá, ha nem fogadják el az emberek Megváltóját. Nem mondhatjuk, hogy Rómától is átvehették volna a civilizációt, mert Róma civilizációja elsüllyedt a közös hajótörésben. Ha nem így történt volna, s a hódítók a rabszolgák kezéből vették volna át a civilizációt, átvették volna hibáit is, melyek legyengítették és romlásba döntötték.

Tehát ha az északi barbárok nem kaphatták meg a civilizációt, mely tiszta és életet ad, hanem csak azt, mely a halált nyújtja, ki merné azt mondani, hogy a korrupció okozta veszteség kisebb lett volna, mint a nyereség, amit a civilizáció ad? Én egy percig sem habozom kijelenteni, hogy a veszteség nagyobb lett volna, mint a nyereség, ha Róma hullámérge megfertőzi őket. A civilizáció nem adható át másképp, mint lassan, mert századokra van szükség ahhoz, hogy magjai kicsírázzanak; de a vétkek, melyek korrumpálják és elűzkösisítik az emberi társadalmakat, csodálatra méltó gyorsasággal terjednek egyik népről a másikra, egyik emberről a másikra, ha véletlenül kapcsolatba kerülnek. Ha egy pillantást vetünk a nagyvárosok külső negyedciben forrongó nyugtalan proletár tömegekre: mit láthatunk, amikor vad, s ugyanakkor félelmetes külsejüket szemléljük, ha nem a primitív népek barbárságának bélyegét és a civilizált népek romlottságát? Mindenki azt mondaná rájuk nézve, hogy civilizált emberek erények nélkül és barbárok a természeti népek ártatlansága nélkül. Látható tehát, hogy a barbár népek, ha kapcsolatba kerülnek egy már romlott civilizációval, mielőtt civilizálttá válnának, elvesztik ártatlanságukat.